

Uvod

(Uvodni govor na konferenciji u septembru 2016. godine)

Husein ef. Kavazović

Reisu-l-ulema Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini

Dragi prijatelji,
dame i gospodo,

es-selamu alejkum i neka je mir Gospodara svjetova na nama.

Pozdravljam vas u uvjerenju da se teško može precijeniti opći značaj i konkretna važnost teme ovog skupa. (Tekst glavnog govora na Konferenciji u septembru 2016. godine.)

Ne tako davno, u naukama koje se bave religijom sa svjetovnog stajališta, vladalo je mišljenje o neopozivom nestajanju religije iz javnog života. Više od dva stoljeća zagovornici modernizacije uzimali su zdravo za gotovo da će znanost, tehnologija, urbanizacija i obrazovanje na kraju „osloboditi“ začarani svijet vjernika i da će tokom vremena ljudi ili napustiti svoju tradicionalnu vjeru ili je barem transformirati. Oni su prstom pokazivali na kontinentalnu Evropu, gdje tokom posljednjih pedeset godina neprekidno opada broj vjernika i tvrdili su da će vremenom taj trend zahvatiti i muslimanski svijet.

Danas znamo da nije tako; štaviše, znamo da proces opadanja prisutnosti religije u javnoj sferi ne samo da je zaustavljen već je posljednjih decenija prošlog stoljeća primio obrnuti smjer. U krugovima naučnika i mislilaca koji se bave religijom, danas se govori o povratku religije u društveni život kao jednoj od najznačajnijih pojava u savremenom svijetu.

Taj povratak religiji dogodio se u svim konfesijama, ali sa različitom snagom i u različitim oblicima manifestiranja. U većini se religijski preporod dogodio u širenju obreda i masovnom obilježavanju vjerskih svečanosti, te u zastupanju religijskih pogleda i stavova u javnim raspravama. Uporedo s tim došlo je

do pokretanja religijski inspiriranih društvenih inicijativa i aktivnosti, kao i javljanja pokreta i grupa koje se pozivaju na religiju u legitimiranju različitih političkih ciljeva i interesa. U ovoj prilici ne možemo ispitivati šta je od toga izvorno vjerski utemeljeno, a šta je posljedica ili interesno korištenje narasle društvene važnosti vjere.

Činjenica je da se religija našla u središtu zanimanja i da je glavna medijska i politička pažnja usmjerena na manifestiranje vjere izvan institucionalnih formi religijskog života i u svjetovnim područjima društvenog života.

U isto vrijeme pokazala su se ograničenja u vladajućim zakonskim određenjima položaja religije i individualnih i kolektivnih prava vjernika u razvijenim društvima. Danas je vidljivo da zakonsko reguliranje odnosa države i religijskih zajednica ne iscrpljuje izazove uvećane društvene prisutnosti religije i potrebe vjernika da se javno iskazuju. Smatramo da bi trebalo biti općerazumljivo da među odgovorima na pitanja i izazove što ih nameću povratak religije uopće i pojedinih religija, napose najvažniji odgovor jeste u pravnom odgovoru i zakonskom rješenju.

Prisutnost islama i muslimana u Evropi je zadnjih decenija izazvala veliko zanimanje. Šire sagledavajući rezultate tih zanimanja, možemo se saglasiti s uvidom jednog od istraživača koji je kazao da je jasno da su muslimani prisutni u sekularnoj Evropi, kao i to da su u jednom važnom smislu i odsutni. On je posebno istakao nelagodu koju većina stanovnika Zapadne Evrope izražava prema postojanju muslimanskih zajednica i islamske tradicije, prema nemogućnosti muslimanskih doseljenika da u većini evropskih nacionalnih država budu valjano predstavljeni i prema postojanju razlika u pogledu načina na koji sekularni Evropljani vrednuju politički značaj „religijskih simbola“ u javnom prostoru.

Kao prilog njegovom uvidu podsjećamo na čudne, da ne kažemo diskriminatorne zakone o islamu i muslimanima, donesene u novije vrijeme u dvije evropske države. Prilagođavanje i uzajamno poštovanje mogu biti od pomoći, kao što to mogu biti i jasna pravila koja reguliraju područja u kojima se može pojaviti napetost – recimo područja koja se tiču statusa žene, prava roditelja u odnosu na djecu, govora koji vrijeđa tuđe vjerske osjećaje ili potiče na nasilje, standarda odijevanja u javnim institucijama i tome slično. Zemlje Zapada prihvatile su različite strategije: neke u školama zabranjuju vjerske simbole poput marama, a druge ih dopuštaju. Ali ono što moramo sada shvatiti jest da je sada na dnevnom redu pitanje kako se nositi s tim problemima, a ne odbrana visokih načela. Zato ne smijemo očekivati puno. Naša muslimanska nelagoda je što se te dvije države nalaze u skupini zemalja koje se tradicionalno smatraju uzorima u vladavini zakona koji osiguravaju najviši stupanj ljudskih prava.

Republika Austrija nije, naravno, jedna od te dvije države, ali jest jedna iz skupine uzornih pravnih država. Prisutnost islama i muslimana u Republici Austriji razlikuje se od prisutnosti u većini zemalja Zapadne Evrope. Razlika je u trajanju te prisutnosti i, posebno, u njezinom zakonskom priznanju i reguliranosti. Navodi se da su na područjima pod vlašću Habsburgovaca živjele grupe mađarskih muslimana od jedanaestog do trinaestog stoljeća, a *Zakon o priznanju religije* koji je donesen još 1874. godine uvrstio je i islam među religije Austrijskog carstva. Kada je odlukama Berlinskog kongresa 1878. godine došlo do okupacije Bosne i Hercegovine, Habsburgovci su preuzeli vlast nad zemljom s brojnim bošnjačkim muslimanskim stanovništvom, koje je vjerski bilo integrirano u vjersko-pravni sistem Osmanskog carstva. Bio je to sistem koji je sa sultanom kao halifom reprezentativno predstavljao izvornu tradiciju islama i ummet, univerzalnu zajednicu muslimana. Vjerske prerogative halife je osmanski suveren prenio na istanbulskog muftiju, koji je od početka petnaestog stoljeća nosio titulu šejhul-islama. Na načelu prenošenja ovlasti u tumačenju islamskih normi i upravljanja vjerskim poslovima, šejhul-islam je prenosio svoje ovlasti na pokrajinske muftije.

U normativnom i institucionalnom okviru vjerskog sistema Osmanskog carstva dogodio se masovni ulazak u islam bosanskog stanovništva nakon osmanske okupacije Bosne u petnaestom stoljeću. Primajući islam, oni su usvajali sadržaje islamskog vjerovanja i vjerske prakse, uvodili svoje svjedočenje islama u normativni poredak uređenog manifestiranja vjere i postajali sudionici u građenju postojeće bosanske strukture islamskog života. Dužnosti imama, hatiba, muderisa i muftije bile su glavne funkcije u tom tradicionalnom sistemu islamskih ustanova i muslimanske vjerske organiziranosti. Te dužnosti su u Bosni vrlo rano preuzeli i u potpunosti obavljali bošnjački alimi, koji su se obrazovali u bosanskim medresama i na islamskim sveučilištima Osmanske imperije.

Nakon uspostavljanja vlasti Austro-Ugarske monarhije u Bosni i Hercegovini u Sarajevu je konstituirano muslimansko vjersko starješinstvo, koje je bilo povezano s Uredom šejhul-islama i institucijom hilafeta u Istanbulu. Starješinstvo, s reisu-l-ulemom i četvericom članova Ulema-medžlisa, imenovao je car Franjo Josip 1882, koji je donio i uredbu o ustrojstvu Islamske vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini. Organizacija islamske zajednice u novom državno-pravnom sistemu uključivala je kontinuitet izvorne vjerske tradicije islama i poštivanje vrhovnog vjerskog autoriteta u Istanbulu. To je institucionalno osigurano tako što je šejhul-islam, kao nosilac ovlasti halife, putem menšure reisu-l-ulemi prenosio ovlasti vjerskog poglavara i pravo i obavezu da on ovlašćuje hatibe za ispravno tumačenje vjere i vjerskih propisa. Nakon ukidanja hilafeta ovlasti Ureda šejhul-islama u Istanbulu su prenesene na reprezentativno predstavničko tijelo u Sarajevu, na Sabor

Islamske zajednice u širem sazivu, koji bira reisu-l-ulemu i dodjeljuje mu menšuru i na reisu-l-ulemu, koji dodjeljuje murasele – ovlaštenja imamima, hatibima i muderisima.

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini konstituirana je administrativno na početku austro-ugarske uprave. U temeljnom vjerskom smislu i institucionalnom ustrojstvu ona je, međutim, stoljećima postojala kao organizirana vjerska zajednica i kao uređeni sistem vjerskog života bosanskih muslimana. Može se reći da je zakonski potvrđena *Štatutom za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova u Bosni i Hercegovini* 1909. godine. U Štatutu je propisano poštivanje vjerskih vrijednosti, normi i ustanova islama i zajamčeno Islamskoj zajednici institucionalno predstavljanje i zaštita. *Zakon o islamu* iz 1912. imao je svoj temeljni razlog u vjerskoj zajednici bošnjačkih podanika Austro-Ugarske monarhije, u priznanju zajednice muslimana „hanefijskog običaja“.

U vrijeme austro-ugarske vlasti Bošnjaci su postali svjesni svoje tradicionalne muslimanske i bosanske određenosti, ali i svoje određenosti novom civilizacijskom stvarnošću i tradicijom moderne Evrope. Najistaknutiji bošnjački intelektualci pružili su odgovarajući izraz svijesti o mogućnostima susreta i povezivanja vrijednosti islama i tekovina moderne evropske civilizacije. Mogućnosti plodotvornog susreta vidjeli su u prvom redu u muslimanskom usvajanju naučnih postignuća Zapada na temelju izvornog islamskog afirmiranja vrijednosti znanja, ali i u povezivanju islamske vrijednosti pravde i modernih političkih institucija Evrope, koje je reprezentativno predstavljala Austro-Ugarska.

Prema službenim navodima u Republici Austriji danas živi oko 600.000 muslimana. Oni uglavnom imaju bosanskohercegovačke ili turske korijene. Njihov vjerski život, kao i život njihovih predaka u Austriji, reguliran je *Zakonom o islamu*, koji je na snazi duže od jednog stoljeća. Tokom protekle tri godine sačinjavan je novi zakon, jer se ustanovilo da stari više nije u skladu sa zahtjevima vremena. Pokretač inicijative za izradu novog *Zakona o islamu* je austrijski ministar za Evropu, integraciju i vanjske poslove *Sebastian Kurz*. Svoju inicijativu on je obrazložio željom da novi zakon osigura da se islam, za koji je kazao da je dio Evrope, oslobodi kontrole iz inozemstva, da mu se pruži prilika da se samostalno razvija u austrijskom društvu i da tu zaživi s vidljivim evropskim pečatom.

U Islamskoj zajednici je inicijativa ministra primljena sa zanimanjem i velikim poštovanjem prema važnosti novog zakonskog određenja položaja islama i muslimana u Republici Austriji. Imali smo u vidu važnost novog *Zakona o islamu* za muslimane i za austrijsko društvo u cjelini, kao i njegov širi značaj i potencijal s obzirom na duboko povijesno iskustvo s islamom i muslimanima

u Austriji. Naša obaveza je bila da zaštitimo vjersku ispravnost rada imama u bošnjačkim džematima, koje nema bez murasele reisu-l-uleme, vjersku utemeljenost islamskog obrazovanja i izvorni vjerski karakter imovine u bošnjačkim džematima u Austriji. Ali bilo nam je i razumljivo da donošenjem novog *Zakona o islamu* Republika Austrija želi da se dodatno sigurnosno zaštiti. Podržavajući to, željeli smo dati doprinos. Stoga smo nastojali korisno učestvovati u implementaciji Zakona, ne samo radi osiguranja prava pripadnika Islamske zajednice Bošnjaka u Austriji, koja je dio Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i koja s drugim zajednicama muslimana čini Islamsku zajednicu Austrije. Vjerovali smo i vjerujemo da saradnja državnih organa Austrije s Islamskom zajednicom u Bosni i Hercegovini može dovesti do uspostave vjerodostojnog evropskog modela uređenja položaja islama i muslimana u zemljama Zapadne Evrope. Republika Austrija ima to potrebno historijsko, kulturno i zakonsko iskustvo koje je u najvećoj mjeri stečeno zahvaljujući bosanskim muslimanima i koje uključuje dobru saradnju i zajednički nastup s Islamskom zajednicom u Bosni i Hercegovini. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je samostalna i njene odluke ne ovise od neke državne politike, kao što je slučaj s drugim muslimanskim skupinama u svijetu.

I, na kraju, zaključit ću. Pokazalo se da dominantna politička i naučna tretiranja religije ne pružaju zadovoljavajuće odgovore na pitanja koja su nametnuta povratkom u javnost religije uopće i pojedinih religija napose. Svjesni toga, veliki je broj muslimanskih mislilaca diljem svijeta počeo zagovarati „liberalni“ islam. Međutim, vidljivo je da što je „podešeni islam“ više odgovarao potrebama vremena, to je nudio manje razloga vjernicima da se u teškim vremenima drže upravo njega, a ne vjere samoproglašanih čuvara teološke čistoće koji nude puno radikalniji spas. Zbog toga nam ostaje da se zapitamo da li je „podešeni islam“ jedina alternativa ili se politička teologija islama može transformirati na još jedan način, tako da „iznutra“ obnovi tradicionalnu političku teologiju. Bosanski muslimani u liku reisu-l-uleme *Teufika Azabagića* davno su ponudili razložne argumente zašto muslimani treba da budu lojalni građani države u kojoj žive. On je to učinio ne upotrebljavajući apologetski jezik tolerancije i progresa, nego nudeći jezik muslimanske političke teologije, tražeći da muslimani budu vjerni državi koja im osigurava ispovijedanje vjere, razvoj zajednice i čuvanje identiteta. Austro-Ugarska monarhija je to prihvatila tada, a čini se da bi Republika Austrija i Bosna i Hercegovina sa svojim muslimanima i njihovom Islamskom zajednicom mogli i danas ponuditi Evropi moguću alternativu. I danas glasovi iz Bosne i Hercegovine pozivaju upravo na takvu vrstu obnove islamske političke teologije.

Nadam se i očekujem da će ovaj skup dati doprinos utiranju puta do modela razvijanja islama s evropskim obilježjima, modela koji je prihvatljiv i otvoren za razlike među evropskim zemljama.